Kaifis Bence

MIT MŰVEL A MODERN NYUGATI EMBER?

VÁLSÁG, KULTÚRA, EURÓPA

A KULTÚRA EGYETEMES, vagyis minden emberi közösség sajátja. A válság szintén egyetemes, de megelőzi a kultúrát. Olyan értelemben, hogy az emberi állapot a transzcendens létből való kizuhanás, vagyis a válság „eredménye", a kultúra pedig a válságban lévő ember stratégiája arra, hogy visszatérjen a forrásául szolgáló Isten valóságába. Embernek lenni: az abszolút tökéletességből kizökkent állapotban lenni, egyszersmind – ha homályosan is, de – emlékezni erre a tökéletességre.

Bármilyen kultúrkört is vizsgálunk, mindig kiderül, hogy a kultúra eredete valamelyik vallás. A kultúra eredetileg vallásos, mert a vallásból nő ki. Szerepe az, hogy az alapvetően válságokkal terhelt emberi létet elviselhetőbbé tegye. A vallás feladata ennél jóval mélyrehatóbb, hiszen eredeti értelmében azt a lehetőséget kínálja, hogy a fentebb említett fundamentális emberi válságot felszámolja. A vallás nem más, mint az ember összekötése saját isteni forrásával, azzal az isteni-transzcendens léttel, amiből az ember kizuhant. Az isteni forrás válságfeletti. Nem érinti semmilyen válság, mert nem az emberi esetlegességek világához kötött.

Végül Európa. Nehéz szívvel, de le kell írni, hogy Európa ma már nem létezik. Természetesen nem az Atlanti-óceántól az Urálig, a Jegestengertől a Fekete- és Földközi-tengerig terjedő földrajzi kontinens létét szeretnénk tagadni. Európáról mint élő európai kultúráról van szó. Ilyen voltaképpen nincs, mert az európai népek életét és mindennapjait már nem a kifejezetten Európára jellemző kultúra határozza meg. Az átlageurópai egy amerikanizált, infantilizált, szórakoztatóipari és tudatmanipulátor konzumkultúra posványában fetreng. Lesújtó látlelet. Ilyen az, amikor a válság horizontális szinten, vagyis az emberi történelem síkján felfokozódik.

VÁLSÁGKERESZTRE FESZÍTVE

A kereszt egy függőleges tengelyből és egy vízszintes vonalból álló koordináta-rendszer, amire az emberi létezés teljessége fel van feszítve. Krisztus a kereszten. A vallás és a közvetlenül belőle származó kultúra az ember vertikális irányultságát képviseli. Nem pusztán vízszintesen él, mint az állatok. Csak az embernek van kultúrája, az állat pusztán ösztönei szerint, a horizont mentén él. Fiziológiai, emocionális, párzási szükségletek – ezek a horizontális élethez tartoznak. Az emberi létezés teljessége persze magába öleli az előbbieket is. De ha megmarad ezen a szinten, akkor nem haladja meg az állati létezés nívóját.

„Az isteni forrás válságfeletti."

Embernek lenni – folyton válságban lenni. Bár a válság szó erőteljesen negatív csengésűnek hat, az előbbi kijelentés mégsem pesszimista, sokkal inkább a realitást tükrözi. Nem pesszimizmus, amennyiben magában hordja a feloldás és megoldás lehetőségét. Az emberi létezés folyamatos válságlét, mert az ember, ha emberi

szinten él, vagyis nem pusztán ösztönei, hanem világos értelme szerint, azaz állandóan értelmezi magát, a világát, a létét, és ezáltal közelebb kerül ahhoz, hogy egyre jobban értse is, hogy mi zajlik körülötte és benne, akkor belátja, hogy mindig, minden egyes pillanatban válság van. Mert a folytonos változásban választani kell a szinte végtelen horizontális lehetőségek közül, valamint a horizontális és a vertikális létezés között. Válság, változás, választás.

A vertikum mentén való emelkedés persze nem zárja, nem zárhatja ki az emberi lét horizontális aspektusait. Kizárólag arról van szó, hogy melyik a domináns, vagyis melyik határozza meg a másikat. *„Nem csak kenyérrel él az ember, hanem minden igével, amely Isten szájából származik."* (Mt 4,4) Kenyérrel is él, a testnek (és léleknek) meg kell adni, amire szüksége van. De, ami ezeknél sokkal fontosabb és lényegesebb, az a szellem táplálása. *„Keressétek először Isten országát és az ő igazságát, és mindezek ráadásként megadatnak majd nektek."* (Mt 6,33)

Mik ezek a *„mindezek"*? Amivel kapcsolatban felmerül: *„Mit együnk? – vagy: Mit igyunk? – vagy: Mit öltsünk magunkra?"* (Mt 6,31) A horizontális egzisztencia kérdései. Itt nincs lehetőség belemenni abba a kérdésbe, hogy nagyon sokan vannak olyanok, akik ilyen-olyan okokból kifolyólag rá vannak kényszerülve és kényszerítve, hogy az életük ne is szólhasson másról, csak a *„létért való küzdelemről"*. Szomorú és dühítő ezekkel az emberi sorsokkal szembesülni. De ha egy csapásra meg is oldódna minden szociális kérdés, eltűnne a Föld színéről a szegénység – az emberi egzisztencia válsága nem oldódna meg. Mert a válság elsősorban és eredendően nem horizontális, hanem vertikális természetű, nem a külső körülmények függvénye, hanem az ember belső világában gyökerezik. Ezért minden olyan politikai, szociális, humanitárius kezdeményezés, ami csak és kizárólag az ember gazdasági „jólétével" foglalkozik, eleve kudarcra ítéltetett. Lehet, hogy ideiglenesen az emberek külső életkörülményeit egy-egy ilyen intézkedés megkönnyíti. Azonban vigyáznunk kell, mert az a veszély is fennállhat, hogy elhisszük, az életminőség kizárólag a gazdasági jóléttől függ. Hogy belenyugszunk és belealszunk a kényelembe. Langymeleg lábvíz-élet.

Cím nélkül (2014)

Minden tradicionális vallás egybecsengő tanítása szerint az ember nem az állatvilágból származik, nem onnan „fejlődött ki", ahogy azt a modern ember százhatvan éve hiszi. Az ember az isteni létet elhagyta, lezuhant az anyagvilágba. Ez a vertikális válság lényege: fentről alá hanyatlott. Eleve válságban van, mert lelke mélyén még emlékszik az eredeti otthonára, ahová visszavágyódik.

A horizontális létezés válságtermékei mind ennek a vertikális alázuhanásnak a leképeződései a történelemben. Hiába oldanák meg a

szociális, gazdasági, politikai válságokat. Ezek okozatok, nem okok. Nem ezek okozzák az emberi szenvedést. Hanem az eleve meglévő szenvedésteli emberi létállapot ilyen szociális, gazdasági, politikai következményeket produkál. Összetévesztik az okot az okozattal. Az emberi krízishelyzetet a gazdaság felpörgetése nem oldja meg. Több beszámolót is lehet hallani lottónyertesekről, akik a kezdeti, pár hétig tartó eufória után ugyanazt a lelkileg sivár életet élik, mint azt megelőzően, és nem boldogabbak, mint előtte voltak. Suzuki helyett Porschében szenvedni. Az ilyen esetekben már egyértelműen megmutatkozik, hogy a szenvedés oka nem az anyagi nélkülözés, hanem valami más. Ez a valami más, hogy az ember az isteni létből alázuhant. Amikor Hamvas Béla a „Modern apokalipszis" című esszéjében a válságról értekezik, ezért mondja, hogy a válság természete nem gazdasági, politikai, társadalmi, morális, és így tovább, hanem vallásos.

A válság tehát a horizontális és a vertikális közötti feszültségből fakad. Egy olyan feszültségről van szó, ami azonban magában hordja a feloldás és a megoldás lehetőségét. Ha válságról beszélünk, léteznie kell a megváltás lehetőségének is.

A KRÍZIS MÉLTÓ VISELÉSE

A megváltásnak léteznie kell, viszont tévedés lenne kizárólag a kultúrában keresni a lehetőségét. A kultúra önmagában még nem képes eszkatológiai kiutat mutatni az emberi egzisztencia labirintusából. Nem tud Ariadné fonala lenni, ami kivezeti az embert a szenvedések útvesztőjéből. Ugyanakkor az eredeti értelemben vett kultúra már kiemel az élet vegetatív-animális köréből, hiszen csak az embernek van kultúrája, az állat jobbára ösztönei szerint él, a növény pedig vegetál. (Amikor ez utóbbiakkal kapcsolatban „kultúráról" beszélünk, az az emberi kultúrából következik.)

Amiben nincs erőfeszítés, ami a legkisebb ellenállás felé hajt – az nem kultúra, maximum kultúrának hazudott ösztönös reakció. A kultúra bizonyos értelemben dacolás ezzel az öntudatlan reflex-léttel. A kultúra segítségével tudjuk méltósággal viselni a válság súlyát.

A kultúra szavunk a latin *cultura* szó átvétele, mely egyrészt a művelés jelentéskörrel rendelkező *colere* szóval, másrészt az Istenség tiszteletét kifejező *cultus* szóval rokonítható. A kultúra tehát egyszerre jelent művelést és az isteni tiszteletét. Ugyanakkor ez a két jelentés nem is távolodik el nagyon egymástól: az ember művelése egyszersmind az emberben jelenlévő isteni művelése is, az ember felkészítése arra, hogy magát megtisztítva méltóvá váljék a transzcendencia előtti megnyílásra.

Az embernek megvan az a lehetősége, hogy minden életterületét a kultúra jegyében élje meg. A kultúra nemcsak a művészetek és a tudományok összessége, hanem az is, amikor az ember önnön testi-lelki-szellemi valóságát műveli, arra törekszik, hogy ezeket felemelje és megszépítse. Azonban nemcsak a saját lényünk művelése kultúra, hanem az emberi kapcsolatok és közösségek is ennek körébe tartoznak. Éppen ezért – eredetileg – a közös ügyekkel való foglalatosság, vagyis a politika is a kultúra része, akkor is, ha manapság a kultúrát és a politikát szokás élesen elválasztani, talán a politika szembeötlő romlottsága okán, bár ami a kultúra mai állapotát illeti, itt sem igazán lehetünk optimisták – de erről kicsit később.

És persze az is a kultúra körébe tartozik, hogy az ember hogyan bánik a természeti környezetével: nemcsak a földművelést kell ide érteni, de az állati és növényi környezettel, sőt az élettelen természettel való bánásmódot is. Az ember a természetnek vagy apja, vagy rablója, idézi Hamvas Béla Zarathusztrát.

A kultúra nem luxus, hanem alapvetően hozzátartozik az emberi létezéshez. Természetesen kultúra nélkül is el lehet lenni. Minden különösebb gond nélkül lehet olyan életet élni, ami kizárólag a sürgető állatiasság kielégítéséről szól. Csakhogy ez már nem emberi élet, mert hiányzik belőle a vertikum. Az ember szabad akaratát többek között úgy művelheti, ha kordában tartja a pusztán természeti vágyait. Az anyagi léthez tartozó igényeket szükséges kielégíteni. Kultúrát képezni, kulturálódni, vagyis az embernek saját lényét, emberi és természeti környezetét az atyai szeretet gondosságával művelni nem szükséges – de aligha van ennél fontosabb. Minél szükségszerűbb valami, az annál inkább beleköt a természet körébe. Az igazi szabadság a természetre merőleges vertikum mentén található, abban, hogy képes vagyok kitépni magamat az anyagi világ szorításából.

„Kultúrát képezni, kulturálódni, vagyis az embernek saját lényét, emberi és természeti környezetét az atyai szeretet gondosságával művelni nem szükséges – de aligha van ennél fontosabb."

A kultúra, bár még nem az ilyen értelemben vett szabadság körébe tartozik, hiszen nem más, mint az ember tudatos és akaratlagos tevékenysége az anyagi világban, azonban képes arra, hogy előkészítse az embert a válságból való kiemelkedésre.

A válságtól való megválás lehetősége: a megváltás

Ha van válság, akkor a belőle való teljes kilábalásnak, vagyis a megváltásnak is léteznie kell. Ha ugyanis nem lenne bennünk valami, amit nem érint semmilyen válság, akkor a válságot sem tudnánk megállapítani. A válságot ebből a válságfeletti pozícióból látjuk. A megváltás az, amikor véglegesen gyökeret eresztünk ebben a válságfelettiben. Minden tradicionális vallás eredendően kétféle funkcióval bír: elsőleges, vertikális funkciója pontosan a megváltás, vagyis, hogy biztosítsa a spirituális transzcenzió lehetőségét. Horizontális funkciójának megfelelően pedig az emberi élet teljességét szakrális módon áthatja, rendezi és harmonizálja. A kultúra nem egyéb, mint a vallás utóbbi feladatának a kiterjesztése – hogy minden egyes ember a saját természetének megfelelő életrendben élhessen, a közösségek normálisan működjenek, és mindez a természeti környezettel összhangban mehessen végbe. Ha ezt a három kritériumot mai valóságunkra alkalmazzuk, akkor az az érzésünk támad, hogy a jelenlegi kultúránk nagyon nincs rendben.

Minden valódi kultúra vallásos eredetű. Úgy is mondhatnánk, hogy a kultúra a vallás segédeszköze. Közvetlen módon hozzájárul az emberi élet békés rendezéséhez. Közvetetten pedig a vallás vertikális funkcióját segíti, azáltal, hogy előkészíti az ember lényét a magasabb szellemi influenciák befogadására: egy zaklatott, kiegyensúlyozatlan ember figyelmét ugyanis lekötik azok a problémák, amik a rendezetlen életmód természetes velejárói, s így mentális erőit képtelen valamely magasabb szellemi cél elérésére felhasználni. Míg a kultúra és a vallás alsóbb, de szintén fontos szerepe segít emberhez méltó életet élni, addig a vallás magasabb aspektusa, vagyis a spiritualitás kiemel az emberi élet esetlegességeinek köréből.

A vallás két szintjének a megkülönböztetéséhez használhatjuk az ezotéria–exotéria fogalompárt is. Előbbi a vallások bensőbb-magasabb arculatával függ össze, és ezt talán érdemes sokkal inkább a beavatás elnevezéssel illetni, mint a vallásével. Az ezotéria lényege az erre az útra lépő lényének az istenivel való teljes áthatása, és ennek értelmében a lehatárolt emberi individuális iden-

titás megváltoztatása: a beavatottak „meghalnak" a régi identitásuk számára, egy második, szellemi születésen esnek át. Az ilyen *„kétszer született"* az isteni forrással közvetlen kapcsolatban lévő Szellem szerint él. Többé már nem az alsóbb lelki-testi szükségletek határozzák meg az életét, hanem valóságosan és ténylegesen a Szellem szerint él. Ahogy Szent Pál írja: *„Élek, de már nem én, hanem Krisztus él énbennem."* (Gal 2,20)

Az ezotéria kapcsán annyit érdemes még elmondani, hogy az elnevezésen kívül nem sok köze van ahhoz, amit manapság ezoterikaként népszerűsítenek. A valódi ezoterikus orientáció ugyanis olyan fegyelmezett és lemondásokkal teli életmódot követel, ami jellegénél fogva nem lehet népszerű. Egy hétvégi gyorstalpaló tanfolyam keretében elsajátított, hobbiként űzött meditációs technika nem az eredeti értelemben vett ezotéria körébe tartozik, ennek legfeljebb kilúgozott, leegyszerűsített hamisítványa. Amit népszerűsíteni lehet – és főleg amiből jól meg lehet élni –, az nem lehet valódi ezotéria.

„Egy hétvégi gyorstalpaló tanfolyam keretében elsajátított, hobbiként űzött meditációs technika nem az eredeti értelemben vett ezotéria körébe tartozik, ennek legfeljebb kilúgozott, leegyszerűsített hamisítványa."

Azt azonban nem lehet a vallások szemére vetni, hogy ne lennének tekintettel a szélesebb néprétegekre is. Ezt a vallás külsőbb-alacsonyabb arculatában, az exotériában lehet tetten érni. Nem helyes, ha azt gondoljuk, hogy az exotéria és az ezotéria egymástól teljesen szétválasztható lenne. A különbségek nyilvánvalóak, ugyanakkor az exoterikus vallási formák, például a rítusok mindig ezoterikus igazságokban gyökereznek. Egy katolikus mise nemcsak rendkívül gazdag szimbolikával bír, hanem a középpontjában éppen a beavatás lényege jelenik meg, szertartásos-dramatizált formában: a gyónás révén lelkileg megtisztult hívő az ostyán keresztül egyesül Krisztussal, az Isteni Lényeggel.

Világítsunk rá még egy kicsit jobban a fentiekre. A latin nyelvben a vallás két fokozatát jelölhetik a *religio* és a *confessio* szavak. A *religio* egyes értelmezések szerint a *re-ligare* szóval áll összefüggésben, ami az összekötni, visszakötni jelentéseket hordozza. Visszaköt abba az isteni állapotba, amiből az ember kizuhant. Összeköti azt, ami valaha egész volt, de valamiért és valahogyan eltörött. Éppen ezért a *religio* jelentése sokkal inkább az ezotéria, beavatás, spiritualitás szavakkal adható vissza – megtisztítva ezeket a fogalmakat a rárakódott félreértésektől.

Mind a *religio*, mind a *confessio* szót vallásként fordítjuk – eltekintve most attól, hogy mind a két latin szónak számos egyéb jelentése is van –, de a vallás szavunk inkább a *confessio* jelentésárnyalatait hordozza: annak a metafizikai-teológiai-kozmológiai világképnek, emberképnek és életszemléletnek a megvallásáról, felvállalásáról van szó, amit a konkrét vallás kifejezésre juttat. Voltak korok, amikor egész civilizációk ebben a megvallásban gyökereztek, s e meggyőződés vállalása alakította az emberek életét – nemcsak a magánéletet, hanem az emberi közösség normáit is ez határozta meg.

A HAGYOMÁNY ESZMÉJE

Tradicionálisnak nevezhetünk minden olyan civilizációt, amely valamelyik vallás köré szerveződött, vallás alatt a fentieket értve. Tradicionálisnak abban az értelemben, hogy itt valami ősi tudásnak az áthagyományozásáról van szó. A hagyomány – Hamvas megfogalmazásában – a Szellem időfeletti jelenléte. A hagyományos civilizációk tehát azok, amelyek ezt az időfeletti Szellemet a történelemben éltetik oly módon,

hogy az emberi élet teljességét felölelik. Nem hagynak, nem hagyhatnak semmit érintetlenül.

Itt hagyomány alatt tehát nem egyszerűen emberi szokásokat értünk, hanem egy olyan emberfeletti, isteni és metafizikai tudásnak az átadását és fenntartását, ami nem emberi találmány. Persze, voltak nagy emberek, akik ezt a tudást magukban hordták. De nem közönséges emberekről van szó: szellemi intuíciójukon keresztül hozzáfértek a magasabb isteni valóságokhoz, s mindezt életükkel és tanítások formájában közvetítették az emberek felé. Ilyen értelemben a vallási hagyományoknak volt időbeli kezdete, amikor ezek az isteni személyek megnyilatkoztatták az isteni tudást. Mégis, ez az isteni tudás idő- és emberfeletti, ami az éppen aktuális időszaknak és az akkori ember lelki érzékenységének és szellemi struktúrájának megfelelően nyilatkozott meg. Így érthető meg, hogy miért alakult ki többféle, egymással összeegyeztethetetlennek tűnő vallás. Formai szinten valóban nem egyeznek, nem keverhetőek és nem is keverendőek össze. Az ezotéria szintjén azonban már felismerhetőek az egyezések, a transzcendenciában pedig minden különbözőség felszámoltatik.

Talán a legkifejezőbb szimbolika ezzel kapcsolatban a hegycsúcs, és az oda vezető utak sokasága. A hegy lábától számtalan út vezet felfelé. Ezek az utak a különböző vallásokat szimbolizálják. Nagyon is eltérőek lehetnek, hiszen mindegyik máshonnan indul ki, így a terepviszonyok sem azonosak. Nyilvánvaló, hogy teljesen más útvonalat kell követnie annak, aki a déli oldalról indul, és annak, aki északról vág neki a hegynek. Ahogy az ösvények közelítenek a csúcs felé, úgy közelítenek egymáshoz is, míg végül a hegycsúcson találkoznak. Itt visszautalhatunk arra, amit az ezotéria és az exotéria kapcsán írtunk. A „hegy lábánál" a vallások a maguk exoterikus formájukban annyira messze helyezkedhetnek el egymástól, hogy adott esetben nem is látják a másikat. A „hegycsúcshoz közeledve", vagyis az ezotéria magasságában azonban kezdenek látótávolságba kerülni. Innen már nemcsak egymást látják, de azt is, hogy ugyanoda tartanak. „A hegycsúcson", vagyis a transzcendens isteni valóságban pedig minden út céljához és végéhez ér, megvalósul a vallások transzcendens egysége.

A TRADÍCIÓ EURÓPÁJA

A metafizikai tradíció tehát mindig valamilyen vallási köntösbe burkolózik, az emberi világban ilyen formában tud megjelenni. A metafizikai tudás egyetemes, vagyis olyan princípiumok koherens egységét foglalja magában, amelyek örökké aktuálisak. Tízezer éve, ma és tízezer év múlva is érvényesek, mert múlhatatlanok. Ezen időfeletti tudás megnyilvánulási formái, vagyis a vallások, már az időhöz kötöttek. Ugyanakkor a történelem folytonos áramlásában mégis az állandóságot képviselik – akkor is, ha bizonyos vallások egy idő után kimerülnek és eltűnnek, mert betöltötték történelmi küldetésüket. Ez történt Európában az antikvitás kereszténység előtti tradicionális formáival is.

Földrajzilag elég egzakt módon meg lehet határozni Európát, és bár van összefüggés területi elhelyezkedés és kultúra között, utóbbi szempontjából már kicsit nehezebb definiálni, hogy mi is pontosan Európa. Talán a legáltalánosabb megközelítés szerint Európa kulturálisan a görög mitológiai, filozófiai és természettudományos gondolkozás, a római jogi és állami struktúra, illetve a keresztény vallás hármas alapzatán nyugszik. Nyilvánvaló, hogy az utóbbi megjelenése előtt is létezett olyan, hogy európai kultúrkör, ahol a kereszténység szerepét a különböző prekeresztény tradíciók töltötték be. Most azonban nem áll módunkban ebbe a

kérdésbe ennél részletesebben belemenni. Csak még egy megjegyzés. A kelták, a germánok és vikingek, a balti népek, a szláv törzsek vagy a magyarság szintén rányomták bélyegüket az európai történelemre, s így a fenti hármasságon túl éppúgy az európai kultúra részét képezik.

Mindenesetre kétségtelen, hogy Európa elmúlt kétezer évében a kereszténység volt az a tradicionális vallás, ami szép lassan átvette az irányítást a római antikvitás kezéből, és így Európa vallási–kulturális jellegét meghatározta. A Római Birodalom és a kereszténység harcát most szintén nincs módunkban elemezni, legyen annyi elég, hogy a régi rend felbomlásához elengedhetetlen barbár betörések kaotikus időszaka után néhány évszázadra újra helyreállt a rend. A késő antikvitás zavaros társadalmi-állami-morális válságát a kereszténységnek sikerült megfékeznie, és Európában utoljára még felcsillanhatott a tradíció fénye.

Hűtlenek temploma (2015)

Fényt említettünk, amely valóban szokatlan a keresztény középkorral kapcsolatban, hiszen ennek pontosan az ellenkezőjét sulykolják a közoktatástól kezdve a különböző középkorral kapcsolatos művészeti alkotásokig, könyvekig és filmekig bezárólag. Valószínűleg már a reneszánsz korban elkezdték terjeszteni, hogy micsoda barbár idők jellemezték a megelőző pár száz évet. Túlságosan közismertek azok a vádak, amiket a középkorral, a középkori Katolikus Egyházzal kapcsolatban fel szoktak hozni. Ezek elterjedésében és elterjesztésében valószínűleg nagy adag elfogultság is szerepet játszott a humanista, majd a felvilágosult kultúracsinálók részéről. Ezen egyoldalúság okait abban a modernizációs, tradícióellenes folyamatban kereshetjük, amely a középkor után egyre fokozottabban jellemezte Európát.

Mielőtt erre kitérnénk, egy szerintünk jogosan kifogásolható pontra szeretnénk utalni a Katolikus Egyházzal kapcsolatban. Ami tradicionális szempontból főleg kritizálható a kereszténységben, az a valódi ezoterikus-spirituális irányulás legyengülése, ha nem egyenesen legyengítése, méghozzá a Katolikus Egyház berkeiből. Persze azt, hogy a beavatási orientáció teljesen hiányozna a katolicizmusból, nem állíthatjuk. Elég csak *„a misztika három csillagára”*, Eckhart mesterre, Heinrich Susóra és Johannes Taulerre utalnunk ahhoz, hogy a katolicizmus spiritualitás nélküliségét elvessük. Arról nem is beszélve, hogy a kereszténységre az ezotéria–exotéria felosztás tisztán nem is igazán alkalmazható: több mértékadó vélemény szerint olyan hagyományról van szó, ami ezo-

exoterikusnak nevezhető, vagyis amelyben *„nem létezik definiálható határvonal a tradíció »vallási« és miszteriózus, vagy ha úgy tetszik exoterikus és ezoterikus aspektusa között”* – fogalmaz Marco Pallis.

A MODERNITÁS TÉRNYERÉSE

Ha az utolsó tradicionális európai civilizációt a középkori keresztény érával azonosítottuk, akkor modernitás alatt pontosan azt értjük, amely ez után kezdett kibontakozni. Történészi körökben többféle vélemény van azzal kapcsolatban, hogy mikor lett vége a középkornak, és mikor kezdődött az újkor. Mi azonban René Guénon álláspontját fogadjuk el, aki a tizennegyedik század elejére teszi a szorosabban vett modern világ kezdetét. Ekkor kezdődik ugyanis a Katolikus Egyház belső bomlása, amellyel Guénon a középkori nyugati civilizációt azonosítja. Nézete szerint a reneszánsz és a reformáció elsősorban következmények voltak, amelyeket az Egyházon belül végbemenő dekadencia és romlás előzött meg. A reneszánsz a tudományok terén, a reformáció a valláson belül képviselte a tradicionális szellemiséggel való szakítást.

„(…) szellemi intuíciójukon keresztül hozzáfértek a magasabb isteni valóságokhoz, s mindezt életükkel és tanítások formájában közvetítették az emberek felé.”

A reneszánsz egy valódi újjászületés helyett a görög–római civilizáció legkülsődlegesebb formáihoz tért vissza. Ez pusztán egy felszíni visszatérés volt, mert ezen formákból az éltető szellem már évszázadokkal ezelőtt kiröppent. A valódi újjászületés az lett volna, ha az antikvitás ezoterikus-beavatási áramlatai kaptak volna új erőre. Ez egyébként részlegesen meg is történt, gondoljunk csak a firenzei neoplatonikusokra, többek között Marsilio Ficinóra vagy Pico della Mirandolára. Ezek azonban elszigetelt esetek.

A reneszánsz legkedveltebb fogalma a humanizmus, amit a modern civilizáció összegzésének is tekinthetünk. Ennek lényege a transzcendenciától való eltávolodás. Elfordulás az ég felől a föld meghódításának ürügyén, vagyis a vertikális irányulás megtagadása egy főként horizontális ténykedés érdekében. A humanizmus a tagadása, vagy első körben legalábbis az eljelentéktelenítése mindannak, amely a pusztán emberit meghaladja. Célja az emberi vágyak kielégítése – szem elől tévesztve azt, hogy ez a cél meddő, hiszen egy lyukas hordót sem lehet soha megtölteni.

A modernitás ezután a humanizmus különböző szinteken megvalósuló állomásaiként bomlik ki. A minőségi céhes tevékenységet lassan kiszorítja a mennyiségi alapokon nyugvó manufaktúra-rendszer, amely a későbbi iparosodás, és az ezzel párhuzamosan kibontakozó kapitalizmus alapját képezi. Az indusztrializmus elterjedésével beindul a gépesítés, ezzel együtt az emberben is a gépies mechanizmusok kezdenek uralkodni. A szellemi ideák háttérbe szorulnak, a társadalmi élet fő rendező elve az ember állati szükségleteinek kielégítése, vagyis a gazdaság lesz.

Nincs most lehetőség ennél részletesebben belemenni a középkort követő időszak minden fontosabb történelmi, politikai, kulturális forradalmi változásába. A lényeg az, hogy a modern nyugati civilizációt egyértelműen Európa szülte meg. Sokáig itt is nevelődött, de aztán elhagyta a szülői házat, és a fellázadt gyarmaton, Amerikában lelt igazi otthonra. S ahogy a tradicionálisnak nevezhető Európa megkezdte haldoklását – a humanista reneszánsztól kezdve a protestáns mozgalmak által megjelenő individualizmus és nacionalizmus mentén, a szellemi-intellektuális

intuíció tagadását képviselő racionalista felvilágosodáson és a politikai forrongásokon át az utolsó szakrális alapokon nyugvó birodalmak felbontását célzó világháborúkig, amelyeknek pusztulása bizonyos szempontból ennek a régi Európának a végleges halálát jelentette, hogy aztán teret engedjen a modernitásban még csíraszerűen jelenlévő tradicionális struktúramaradványok felbomlásának, vagyis a posztmodernnek – nos, mindezekkel párhuzamosan a modernitás csimborasszóját képviselő amerikanizmus elkezdett rátelepedni Európára. Részben ezt nevezzük globalizációnak: az Európából kiszökő modernizmus Amerikában erőre kapott, hogy innen kezdje meg világhódító útját, melynek végcélja, hogy az egész világot a maga képére uniformizálja, s az általa egyedül üdvösnek gondolt „szabadságot és demokráciát", illetve az ennek kulturális megnyilvánulását jelentő amerikanizált fogyasztói rágógumi-kultúrát az egész világon elterjessze.

A továbbiakban a humanizmus, az elgépiesedés és az amerikanizmus jelenségeit fogjuk röviden szemügyre venni.

A SZUBHUMÁN AMERIKANIZÁLT FOGYASZTÓGÉP

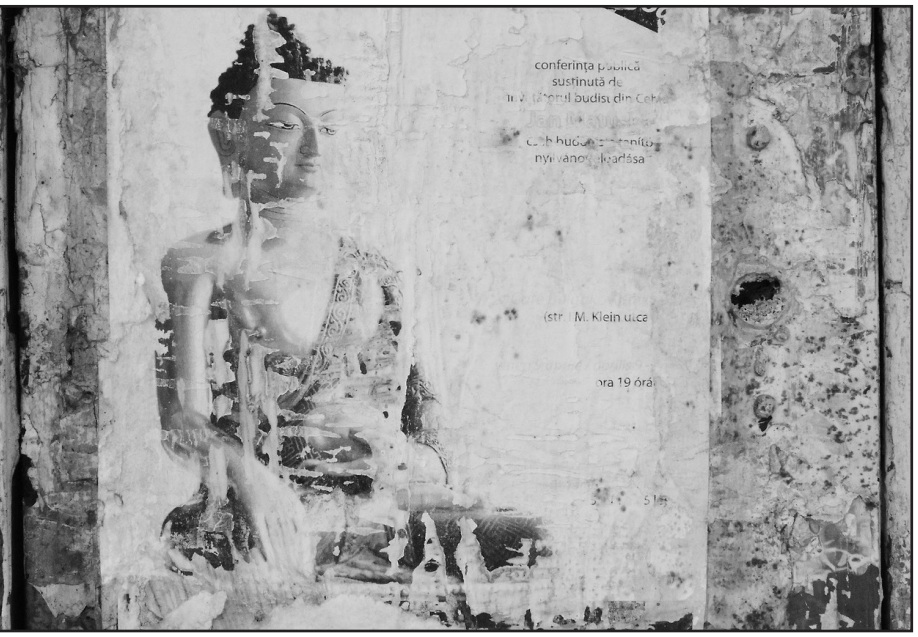
A humanizmust magyarra emberközpontúságnak lehetne fordítani. Amikor a humanizmust kritizáljuk, akkor természetesen nem arról van szó, hogy az embertelenség oldalán állunk. A fentiek fényében talán világos, hogy sokkal inkább azzal van a baj, hogy ez egy olyan emberközpontúság, amiből hiányzik a transzcendencia figyelembevétele.

A tradicionális vallások mindegyike humánus, de egyik sem humanista a szónak abban az értelmében, hogy szemlélete középpontjába az isteni valóságtól elszakított embert állítaná. Nietzsche mondását parafrazeálva: az ember kötél, amely állat és Isten közé feszíttetett, *„veszedelmes általmenés"*. Egy átmeneti állapot, amiben örökkévaló értéket keresni olyan, mint megpróbálni kézzel megfogni a szelet. A humanizmus vétke, hogy kizárólag az emberire korlátozódik, és elfelejtkezik az emberit meghaladó transzcendenciáról, amely egyszersmind az emberben jelenlévő immanens valóság is. Megtagadta, hogy az embert, az időt és az esetlegességeket meghaladó örök értékek szolgáljanak útmutatóul. A humanizmus egyik szembeötlő megnyilvánulási formája az önző individualizmus. Az individualista saját érdekein túl semmilyen azt meghaladó érdeknek vagy értéknek nem képes alárendelődni.

„Ami valóban »transzhumán«, vagyis túl van az emberi korlátozottságokon, az a közönséges emberi létállapotot meghaladó szellemi szintek, vagyis a transzcendencia felé keresendő. Ehhez pedig nem a modern természettudomány és technológia vezet, csakis a vallások és a valódi spirituális törekvés."

Ez készítette elő a terepet arra, hogy posztmodern világunkban már a klasszikus emberi identitás normális kereteit kezdik feszegetni és ostromolni. Ha ugyanis elszakítjuk az embert transzcendens gyökereitől, amelyek védelmet nyújtottak az emberalatti befolyásoltságokkal szemben, akkor a védelmi háló felszakadása következtében szabad utat nyernek ezek az influenciák. A „fejlett Nyugaton" már elfogadott lett az ember biológiai valóságának megkérdőjelezése, sőt tagadása. A genderideológia elgondolása szerint ugyanis a biológiai nemi identitást meg kell különböztetni a társadalmi nemi identitástól, a gendertől. Utóbbi – legalábbis a genderideológusok szerint – kizárólag egy társadalmi konstrukció, amely az aktuális kulturá-

lis-társadalmi viszonyok függvénye. Magyarán az, hogy mi számít nőies és férfias viselkedésmódnak, koronként, civilizációnként és kultúránként eltérő lehet. Vagyis amíg a biológiai nemi identitás objektíve változhatatlan és változatlan, addig a társadalmi nemi identitás sokkal fluidabb, változékonyabb. Azaz a gender olyan nem-természetes nemi azonosságtudatot jelöl, amely önkényesen határozza meg, mi számít nőies és férfias magatartásformának. Egy percig nem lehet tagadni a nemi szerepek változását, hiszen a kultúra és a társadalom sem változatlan. Onnantól beszélhetünk káros, a társadalomformálás igényével fellépő genderideológiáról, amikor a gendert és a biológiai nemi identitást teljesen különválasztják.

Buddha Nyugaton (2013)

Ennek a szélsőséges ideológiának a szószólói szerint könnyen elképzelhető, hogy aki biológiailag férfi, az társadalmi neme, vagyis genderje szempontjából valójában, „lelke mélyén" nő. Egy ilyen „transznő" lelkileg labilis, nemi identitászavarban szenved, ami sajnálatra méltó, de semmi esetre sem piedesztálra emelendő, nem olyasmi, amit ünnepelni kellene. A progresszió egyes nyugati országokban már olyan előrehaladott állapotba került, hogy a „transznők" használhatják a női illemhelyeket, és azt is kilobizták, hogy az ilyen sportolók női mezőnyben indulhassanak – nem csoda, ha egyre több férfi sportoló „jön rá", hogy valójában „nőként identifikálja magát", és hogy, hogy nem, valahogy sorra megnyerik a versenyeket.

A nemi identitászavarok mellett vannak olyan esetek is, amikor egyesek egyenesen ember mivoltukat tagadják: földönkívülinek, sárkánynak vagy valamilyen állatnak tartják magukat, aminek az elfogadását természetesen másoktól is elvárják. Egy alkalommal például egy férfinek annyira jól sikerült a szarvaslétet megélnie az erdőben, hogy egy vadász tényleg szarvasnak nézte (ugyanis szarvasnak volt öltözve) és rálőtt. A vadász volt annyira maradi és bigott, hogy az állatorvos helyett a mentőket hívta. A helyzet abszurditását kár is tovább ecsetelni.

A szubhumán létezés egy másik veszedelmes vetületét az elnevezésében is hazug transzhumanizmus mozgalmában láthatjuk. A transzhumanisták egyik legfőbb törekvése az emberi élet meghosszabbítása. Ennek pontos mikéntjéről többféle elgondolás van. Talán a legbaljósabb irányt azok képviselik, akik az ember és a robot fúziójának lehetőségéről beszélnek. Robotvégtagok, agyi implantátumok, az emberi szervezetbe juttatott nanorobotok, amelyek „kijavítanak" minden hibát – hogy csak pár példát említsünk. Kiborgok, mutánsok és hibridek kora közeleg – szerintük. Ez nem más, mint a modern tudományba és a technológiai fejlődésbe vetett hit megnyilatko-

zása. Ami valóban „transzhumán", vagyis túl van az emberi korlátozottságokon, az a közönséges emberi létállapotot meghaladó szellemi szintek, vagyis a transzcendencia felé keresendő. Ehhez pedig nem a modern természettudomány és technológia vezet, csakis a vallások és a valódi spirituális törekvés.

Utóbbiakból jól láthatóan kirajzolódik egy másik jellemző tendencia: a modernizáció úgy is felfogható, mint a gépek uralmának, a gépiesség és az elgépiesítés egyre nagyobb mérvű megvalósulása. A kezdeti ipari forradalmak során a gépek még csak a termelésben és a mezőgazdaságban jelentek meg. Aztán szép lassan életünk minden területén. Bizonyos transzhumanista tendenciákat nézve pedig sajnos azt lehet prognosztizálni, hogy a gép és az ember közötti határvonal, amit maga az emberi test jelentett, meg fog szűnni. Elon Musk egyik cége, a Neuralink már túl van az első állatkísérleteken, immár készen állnak az *„agyba ültethető számítógépes interfészeket"* embereken is tesztelni. Nem régi hír, hogy egy hazai celeb egy chipet ültettetett be a kezébe, ami lehetővé teszi, hogy telefon, pénz vagy bankkártya nélkül tudjon fizetni. Nem kell túlságosan nagy fantázia annak belátásához, hogy egy ilyen technológia milyen könnyen az emberiség kontrollálásának eszközévé tehető.

A globális trend egy másik megnyilatkozása az, amit amerikanizálódásnak lehetne hívni. A „nagy földrajzi felfedezésekre" a globalizáció első csíráiként is tekinthetünk. És bár ezek nem pusztán az új kontinenst érintették, mégis az itt létrejövő, majd fellázadt gyarmat, Amerika vált korunk meghatározó tényezőjévé. Ha ennek következményeit Európára vetítjük, akkor azt kell felismernünk, hogy ma már alig beszélhetünk élő európai kultúráról. Természetesen van olyan, hogy európai kultúra, és a modernizálódó Európában is éltek igen kiváló európaiak – reméljük, még most is élnek –, akik vagy egyértelműen a tradicionális, vagyis felfelé mutató kultúra körében alkottak, vagy legalábbis nem direkte a kulturális-emberi hanyatlást képviselték. Ilyen értelemben, retrospektíve lehet európai kultúráról beszélni. De ha a jelenlegi aktuális viszonyokat tekintjük, akkor sokkal inkább modern nyugati civilizációról kell beszélnünk, aminek epicentruma az euroatlanti övezet (USA, Kanada, Nyugat-Európa), ugyanakkor hatása messze túlhaladja ezen földrajzi térség határait. Gondoljunk csak a második világháború utáni Japán vagy Dél-Korea esetére: mindkét esetben ázsiai országról beszélünk, de materialista-gazdasági-fogyasztói mivoltuknál fogva egyértelműen a modern nyugati civilizáció körébe sorolhatjuk őket. Ebben felismerhetjük a globalizáció egyik jellegzetes vonását: az egész világra kiterjedő uniformizáltságot. Körvonalazódik egy minden kvalitatív különbség felszámolását célzó tendencia, aminek következtében a nemzetek, népi hagyományok, etnikumok, nemek, vallások, mint minőségek kezdenek felolvadni egy se íze, se bűze homogén tömegmasszában, a globális világtársadalomban – ami pont a valódi sokszínűség ellenkezője.

„A válságot (…) válságfeletti pozícióból látjuk."

Közismert az Amerikai Egyesült Államokra, mint „népek olvasztótégelyére" való hivatkozás. Ez a tégely előbb-utóbb felolvasztja azokat a hagyományos különbségeket, amelyek a „szabadság földjére" érkező népek sajátjai. Ez a minőségtelenítő, romboló folyamat kulturális imperializmusával, mint egy fertőző betegség globálisan terjed, főleg a szórakoztatóiparon és a „tudatmanipulációs műveken", vagyis a médián keresztül.

Világszerte épül az amerikanizált rágógumi-kultúra által legyártott fogyasztógépek falansztertársadalma, amiben a gazdasági jólét és a szórakozás halmazának metszete képezi a legfontosabb kulturális referenciát. Ennek a

társadalomnak a középpontjában a fogyasztó áll, akinek „mindig igaza van". Életének egyetlen mozgatórugója, hogy kényelmes élete legyen, és hogy senki ne zavarja meg komfortját fogyasztás és szórakozás közben.

ZÁRÓ GONDOLATOK

Esszénkben megpróbáltuk tömören összefoglalni a nyugatias modernitás kulturális válsága mögötti valódi mozgatórugókat. Messziről indultunk, hiszen a téma megköveteli, hogy körvonalazzuk a válság, a kultúra és Európa, illetve a „Nyugat" fogalmait. Olyan valóságokról van szó, melyekről egyenként tucatnyi könyvet lehetne írni, így a fentiek természetszerűleg csak gondolatkísérletek lehetnek, semmi esetre sem a teljesség igényével íródtak. Ebből következőleg nem állt módunkban részletekbe menően történelmi, művészeti, tudományos és egyéb konkrétumokba bocsátkozni. Célunk sokkal inkább az volt, hogy egy átfogó, „hosszmetszeti" képet nyújtsunk a témakör kapcsán.

Az összes vallási hagyomány által ismert primordiális válságtól (vö. bűnbeesés) eljutottunk a krízis néhány aktuálisabb és konkrétabb megnyilvánulási formájáig (genderideológia, transzhumanizmus, uniformizáló amerikanizmus). Tettük ezt azért, hogy megközelítésünk ne maradjon teljesen absztrakt, és hogy lássuk, a fentiek mindennapi valóságunkat mennyire komolyan befolyásoló módon vannak jelen életünkben.

Írásunk végére már csak annyi maradt hátra, hogy a feltett kérdésre adjunk egy határozott választ. Mit művel tehát a modern nyugati ember? A mai modern ember semmi lényegeset, semmi lényeg felé mutatót nem művel. A lényegtelenséget, a jellegtelenséget, a minőségtelenséget, végső soron a semmit műveli.

Felhasznált irodalom

Benoist, Luc: *Az ezoterizmus*. Ford. Gajdos Zsuzsa és Patak Márta. Budapest, 1998, Stella Maris

Burckhardt, Titus: *Chartres és a katedrális születése*. Ford. Palkovics Tibor és Nagy Csaba. Budapest, 2001, Arcticus Kiadó

Coomaraswamy, Ananda Kentish: Utak egyazon csúcsra. Ford. Virág László. In *Tradíció évkönyv*. Debrecen, 2002, Kvintesszencia Kiadó, 17–28. o.

Fulcanelli: *A katedrálisok misztériuma*. Ford. Vaik Dóra. Budapest, 2001, Arcticus Kiadó

Guénon, René: *A modern világ válsága*. Ford. Baranyi Tibor Imre. Debrecen, 2008, Kvintesszencia Kiadó

Hamvas Béla: Modern apokalipszis. A világkrízis irodalma. In uő: *A világválság*. Budapest, 1983, Magvető Kiadó

Hamvas Béla: *Scientia Sacra I*. 3. kiad. Budapest, 2006, Medio Kiadó

Nietzsche, Friedrich: *Im-igyen szóla Zarathustra*. Online forrás: http://mek.oszk.hu/01700/01740/01740.htm (Utoljára megtekintve: 2022. július 31.)

Nigg, Walter: *A misztika három csillaga*. Ford. Midling Andrea. Budapest, 1999, Kairosz Kiadó

Pallis, Marco: A Templom függönye. Tanulmány a keresztény iniciációról. Ford. Virág László. *Pannon Front* (Budapest) 34. sz. (2001) 13–16. o. Online forrás: https://www.pannonfront.hu/34/05pallis.htm (Utoljára megtekintve: 2022. július 31.)

Schuon, Frithjof: *A vallások transzcendens egysége*. Ford. Bencze Tamás, Dávid Andrea és Nagy Csaba. Debrecen, 2005, Kvintesszencia Kiadó

Thiel Katalin: Krízis és katarzis – Hamvas Béla válságértelmezése. Online forrás: https://tinyurl.com/mvpve8ca (Utoljára megtekintve: 2022. július 31.)